

Солодка А. К.,

Миколаївський державний університет ім.В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

КРОСКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА КРОСКУЛЬТУРНОЇ СКЛАДОВОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розкриваються теоретичні витоки методології кроскультурного аналізу, зміст його предмету і роль найважливіших понять. Подано характеристику галузей застосування та деяких результатів кроскультурних досліджень, а також можливостей їх використання для впровадження кроскультурної складової у навчальний процес ВНЗ.

Ключові слова: *методологія крос-культурного аналізу, кроскультурна складова, інтернаціоналізація вищої освіти.*

В статье раскрываются теоретические истоки методологии кроскультурного анализа, содержание его предмета и роль наиболее важных понятий. Подано характеристику отраслей употребления и некоторых результатов кроскультурных исследований, а также возможности из использования для внедрения кроскультурной содержательной в обучающий процесс ВУЗа.

Ключевые слова: *методология кроскультурного анализа, кроскультурная содержательная, интернационализация высшего образования.*

The article deals with the theoretical background, research contents and basic concepts of cross-cultural methodology. The fields of research and some results as well as the opportunities of application of methodology of cross-cultural analysis in usage of cross-cultural component into the higher education are characterized.

Key words: *cross-cultural methodology, cross-cultural component, internationalization of higher education.*

Процеси інтернаціоналізації освіти актуалізують кроскультурні дослідження, які стають одним із найважливіших напрямів наукових пошуків. Основні проблеми інтернаціоналізації та інтеграції світової освіти вже протягом декількох років є предметом активних дискусій як у зарубіжній, так у ввітчизняній науці. Під впливом політико-економічних змін, що відбуваються в суспільстві, еволюції ціннісних систем багатьох країн, сучасна освіта набуває більш глобального, загальносвітового характеру.

Ця тенденція зумовлена в першу чергу тим, що сьогодні знання одержує новий суспільний вимір, стає поряд з уже звичними основами, що визначають розвиток суспільного виробництва. Завдяки цьому освіта виявляється одним з найбільш суттєвих, глобальних факторів суспільного розвитку. Безпосередньо нова роль освіти стала могутнім стимулом ін-

тернаціоналізації та інтеграції. На сьогодні слід говорити про об'єктивно існуюче явище – „світову освіту”, – сферу діяльності людини, у якій під контролем суспільства формуються і реалізуються зовнішні та внутрішні умови для розвитку особистості в процесі засвоєння цінностей як національної, так і світової культури.

Під впливом всеохоплюючого процесу інтернаціоналізації освіта стає все більш відкритою для кроскультурної взаємодії, тобто особливого виду безпосередніх відносин і зв'язків, що складаються між, щонайменше, двома культурами, а також тих впливів, взаємних змін, які з'являються в ході цих відносин. Кроскультурна взаємодія є способом розвитку культури, засобом здійснення комунікативних зв'язків, оскільки під її впливом відбуваються динамічні зміни в сфері культурної діяльності взаємодіючих культур, з'являються нові елементи культури і нові форми культурної активності, корегуються ціннісні орієнтири, моделі поведінки, картина світу, спосіб життя.

Наукові дослідження з кроскультурної комунікації (R. Benedict, M. Bennet, M. Byram, S. Bochner, W. Gudykunst, E. Hirsh, Y. Kim, L. Samovar, S. Storti та ін.) вказують на посилення кроскультурної складової окремих елементів освіти – національних, регіональних освітніх систем. Це не означає втрати ними своєї стабільності. Мова йде про те, що в процесі кроскультурної взаємодії відбувається формування нового міжнародного освітнього середовища, де в найбільш ефективних формах могли б реалізовуватися національні інтереси його учасників і здійснюватися сучасні пошуки вирішення проблем, що мають життєво важливе значення для людської цивілізації в цілому.

Отже, всебічна підготовка студентів вищих навчальних закладів до кроскультурної взаємодії спрямована на розуміння логіки та норм контекстів інших культур, є необхідною і перспективною, враховуючи процеси все більш динамічної інтеграції національних освітніх просторів.

Сутність інтернаціоналізації підготовки студентів полягає в тому, що вона повинна охоплювати всю вузівську структуру, поєднуючи в собі міждисциплінарні, багаторівневі й кроскультурні цінності. Проте, незважаючи на необхідність комплексного і всеохоплюючого підходу до реалізації політики інтернаціоналізації у вузах, на сьогодні діяльність багатьох із них носить частковий і безсистемний характер. Вона часто визначається вузами як програма реформ, яка починає працювати тоді, коли освітні заклади стикаються з необхідністю докорінних реформ внаслідок зовнішніх умов розвитку освіти, які змінилися.

Проблема кроскультурної комунікації має складну структуру, тому її дослідження повинно включати концептуальні положення соціології, психології, культурології, філософії.

Кроскультурні дослідження засновані на досить розробленій методо-

логії кроскультурного аналізу. Предметний зміст і методологічні принципи крос-культурних досліджень мають досить широкий діапазон інтерпретацій, до ототожнення понять „кроскультурне”, „міжкультурне”, „інтеркультурне” без урахування їх змістової специфіки. За подібною термінологічною невизначеністю стоять проблеми методологічного характеру, коли будь-які дослідження взаємодії культур кваліфікуються як „кроскультурні”. В певній мірі ця ситуація пов’язана з новизною кроскультурної проблематики. Ця обставина вимагає чіткішого визначення вихідних теоретичних позицій відносно того, що розуміється під методологією кроскультурного аналізу, в свою чергу, дозволило б визначити міру продуктивності його застосування в дослідженнях кроскультурної складової сучасної вищої освіти в процесі інтернаціоналізації.

Мета даної статті полягає, по-перше, в реконструкції генези кроскультурних досліджень, виявлення їх предмету, методу, теоретичних основ і термінологічного апарату; по-друге, в характеристиці деяких найбільш значущих напрямів і результатів кроскультурних досліджень; по-третє, в обговоренні можливостей екстраполяції методології кроскультурного на введення кроскультурної складової в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів України.

Як будь-який дослідницький метод і пов’язаний з ним напрям наукових пошуків, метод кроскультурного аналізу має свої теоретичні витoki і еволюцію. Зародившись в середині ХХ століття, цей метод остаточно сформувався у вісімдесяти-дев’яності роки. Саме на цей час припадають дослідження, в яких методологія кроскультурного аналізу стає предметом теоретичної саморефлексії (Р. Брислін [1], Г. Трайандіс [3], Дж. Беррі [6], Д. Мацумото [4] та ін.).

Методологія кроскультурного аналізу має свої джерела і складові частини: компаративістський метод культурних досліджень і біхевіористський метод в психології.

Предметом кроскультурної психології та її головним завданням є виявлення залежностей поведінки людей від культурних чинників (Дж. Мід).

Поняттю культури в методології кроскультурного аналізу перевага надається такому її значенню, яке отримало свій концептуальний аналіз у ряді досліджень Р. Трайандіса. Витoki кроскультурної інтерпретації даного феномена сягають ідей М. Херсковіца, де культура визначається як „створена людиною частина середовища свого існування” [8, с. 1-2]. Це визначення виявляється в рамках даної методології переважним, оскільки дозволяє представити культуру в двох площинах: з одного боку, в її матеріалізованому, опредмеченому існуванні, з іншого – в її суб’єктивному вираженні. Саме суб’єктивна сторона культури як „сукупність суб’єктивних відповідей на те, що створене людьми” і що виступає у формі „міфів, ролей, цінностей і відносин, складаючи об-

ласть суб'єктивної культури" [7, с. 2], істотна для кроскультурної психології з точки зору її предмету. Розроблена Г. Трайандісом концепція суб'єктивної культури є відправною теоретичною базою кроскультурних досліджень. Для кроскультурної методології важливим є те, що культура структурована і нормована, будучи сукупністю „культурних патернів”, або зразків людської діяльності. Разом з тим всі елементи культури складають деяке інтегроване ціле [7, с. 2].

Наступним базовим поняттям в рамках даного концептуального ряду виступає “кроскультурне” як атрибутивна характеристика методології і відповідної галузі знання. Незважаючи на те, що в культурологічному лексиконі існує близький термін „міжкультурний”, поняття „кроскультурного” (англ. „cross-cultural”) через специфіку свого змісту транслітерується без перекладу. Його специфіка вказує на порівняльний підхід до вивчення культур.

Методологія кроскультурного аналізу формувалася в руслі культурологічної компаративістики, порівняно-типологічного вивчення різних культур. У числі безпосередніх попередників кроскультурного аналізу стоять Е. Тайлор, В. Вундт, У. Реверс [7, с. 2]. Зміст методу кроскультурного аналізу полягає, по-перше, „в порівнянні двох або більшої кількості фактів, що суттєво відрізняються” різних культур, по-друге, „у визначенні впливу культурних умов на поведінку”, по-третє, у „встановленні систематичної залежності між культурними і поведінковими змінними. Таким чином, завдання полягає в розумінні того, як дві системи на рівні групового і міжособистісного аналізу співвідносяться одна з одною” [7, с. 5].

Таким чином, кроскультурний аналіз заснований на застосуванні компаративістського методу у сфері культурної варіативності і в цій якості він став одним з провідних дослідницьких напрямів, в рамках якого спочатку оформилася кроскультурна психологія, і який значно вплинув на культурну антропологію та інші галузі гуманітарного знання.

Кроскультурні дослідження цікавлять ті зміни, які відбуваються в різних культурах в результаті міжкультурних контактів. Культури не тільки співвідносні, але вони динамічні, мінливі. Принцип культурного еволюціонізму, висвітлений у концепціях Л. Уайта, Дж. Стюарда і оформлений у теорії культурних змін („cultural change”) Р. Барнетта, складає основу крос-культурного аналізу.

Теза про можливість і необхідність компаративістського аналізу відразу ж породжує два питання: що і як порівнювати в культурах. Відповідь на перше питання потребує глибокого теоретичного осмислення самого феномена культури і виявлення в різних культурах співвідносних елементів. Відповідь на друге розкриває прикладну і процедурні сторони даного методу.

Кроскультурна психологія в якості робочого інструменту компаративістського аналізу пропонує поняття “культурної одиниці” (Р. Наролл),

яке визначається існуванням мовних кордонів [5]. Г. Трайандіс до характеристики „культурної одиниці” включив три параметри: час, місце і мову [8, с. 2].

В якості змінних в кроскультурному дослідженні виступають наступні системи: 1) екологічна, яка включає фізичне оточення, ресурси, географію; 2) система засобів існування, тобто методи експлуатації середовища; 3) соціокультурна система: інститути, норми, ролі і цінності, що існують поза індивідом; 4) індивідуальна система: сприйняття, навчання, мотивація, суб’єктивна культура, яка, у свою чергу, включає особливості сприйняття елементів культурної системи; 5) інтеріндивідуальна система: патерни соціальної поведінки [8, с. 9]. При цьому класифікації і номенклатури таких систем можуть варіюватися.

Кроскультурну психологію, відповідно до її предмету, цікавить індивідуальний рівень поведінки людини в певному культурному контексті. Перехід від об’єктивного до суб’єктивного, від зовнішнього культурного контексту до поведінкових патернів здійснюється на основі „Я-концепції” („self-concept”) і моделей конструювання „Я” („self-construals”, або „Я-конструктів”) за допомогою аналізу взаємозв’язків „Я” з оточенням („Іншими”).

В результаті отримала обґрунтування типологія „Я-конструктів”, яка виявилася істотно важливою для розробки цілого ряду теоретичних і емпіричних проблем, які в рамках кроскультурної психології набули самостійного дослідницького характеру. Йдеться про проблеми соціалізації, адаптації, культурного шоку, культурної типології, кроскультурних комунікацій, міжкультурної освіти і т. п. Абсолютно очевидно, що ці проблеми актуальні і чекають свого наукового аналізу в ситуації інтернаціоналізації вищої освіти.

„Я-конструкт” виявляється в кроскультурній психології такою моделлю особистості, що акумулює сукупність варіативних рис і ознак, які, з одного боку, можуть бути виявлені і систематизовані в певному культурному контексті, з іншого – підлягають емпіричній верифікації на конкретному матеріалі, що відображає культурне різноманіття світу.

В результаті досліджень залежності особи від факторів культурного середовища були виявлені два відносно стійких типи „Я-конструктів”. Перший визначений як „західний” („індивідуалістичний”, „незалежний”), опозиційний „східному” („колективістському”, „інтерзалежному”). Для обох типів важливий навколишній культурний контекст.

Прагнення до гармонізації міжособистісних відносин і здатність пристосовуватися до різних мінливих ситуацій є домінуючими цінностями „інтерзалежного Я-конструкта”. Оскільки головним джерелом самооцінки є зв’язок з іншими і пристосування, ситуація і присутність інших активно і постійно інтегруються в особистісній структурі [5]. На практиці вони співіснують як тенденції, що впливають на поведінку.

Встановлення базових концептів і виявлення можливих залежностей між змінними зумовлюють основні напрями кроскультурних досліджень. Перший напрям пов'язаний із зіставленням різних культур, як взаємно контактуючих, так і дистантних, за певними ознаками.

Об'єктами переважної кількості таких досліджень є полярні культури, що покликане верифікувати теоретичні моделі колективізму і індивідуалізму як культурних типів. Такого роду дослідження мають не тільки теоретичний, але і прикладний аспект, зокрема для встановлення ділових відносин в поліетнічних колективах, подолання конфліктів на етнічному ґрунті.

Порівняльний аналіз різних культур неминує породжує необхідність встановлення „ядра” культури (культурної одиниці), тобто таких її компонентів, або їх конфігурацій, які визначають її глибинний зміст. І таким компонентом виявляються цінності культури.

Саме ціннісний аналіз культури є найбільш значущим теоретичним результатом кроскультурних досліджень.

Таким чином, можливостями методології кроскультурного аналізу в дослідженні вітчизняної культури є перехід від описовості до теоретичного аналізу тоді, коли вона буде в стані аргументовано обґрунтувати ціннісний зміст власної культури і так же аргументовано зіставляти її з іншими культурами, як сусідніми, так і дистантними. З цієї точки зору важко переоцінити можливості і перспективи застосування кроскультурної методології для аналізу необхідності запровадження кроскультурної складової вищої освіти в умовах його інтернаціоналізації, яка ще чекає свого дослідження.

Література:

1. Brislin R. W. *Cross-Cultural Encounters: Face-to-Face Interaction*. – New York: Pergamon Press, 1981. – 372 p.
2. Berry J. W. (Ed.). *Cross-Cultural Psychology: Research and Applications*. – New York: Cambridge University Press, 2002. – 610 p.
3. Berry J. W. *Introduction to Methodology // Handbook of Cross-Cultural Psychology*. – Boston: Allyn and Bacon, 1980. – Vol. 2: Methodology. – 458 p.
4. Matsumoto D. *The Handbook of Culture and Psychology*. – New York: Oxford University Press, 2001. – 458 p.
5. Naroll R., Cohen R. (Eds.) *A Handbook of Method in Cultural Psychology*. – New York: Natural History Press, 1970. – 467 p.
6. Singelis T. M., Bond M. H., Ch. Siu Tiulai. *Unpacking culture's influence on self-esteem and embarrassability of selfconstruals // Journal of Cross-Cultural Psychology*. – 1999. – Vol. 30, № 3. – P. 317-319.
7. Triandis H. C. *Introduction to Handbook of Cross-Cultural Psychology*. – Boston: Allyn and Bacon, 1980. – Vol. 1: Perspectives. – 458 p.
8. Triandis H. C. *The Analysis of Subjective Culture / H. C. Triandis*. – New York: John Wiley, 1990. – 345 p.